

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

2010 NOVEMBER – DECEMBER

3. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

- 1 Rövid távú mozgások a dél-ázsiai biztonsági komplexumban
Fábián Ádám
- 12 Közvetlen tárgyalások és a palesztin belső megosztottság
Szabó Katalin
- 18 Az iraki csapatkivonás hatása a kínai-közel-keleti kapcsolatokra
Zombori Dóra
- 22 Víz: Konfliktusforrás vagy a kooperáció egy eleme?
Havasi Eszter

CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

biztpol.corvinuembassy.com

ESSZÉ

RÖVID TÁVÚ MOZGÁSOK A DÉL-ÁZSIAI BIZTONSÁGI KOMPLEXUMBAN

Fábián Ádám

A XXI. század első évtizedében olyan bel- és külpolitikai fordulatok mentek végbe, amelyek hosszabb távon a régió biztonsági mintázatának megváltozását hozhatják. Indiában 2004-ben a hindu nacionalista Bharatija Dzsanaata Pártot (BJP) az Indiai Nemzeti Kongresszus váltotta fel az ország élén.¹ 2006-ban Bush amerikai elnök és Manmohan Singh, India miniszterelnöke megállapodást írtak alá a békés célú nukleáris együttműködésről. Pakisztánban 2008-ban véget ért² Pervez Musharraf 9 éves uralma, és az ellenzéki pártok alakítottak kormányt Juszaif Raza Gilani vezetésével. Nepál és Bhután az évtized második felében a demokratizálódás rögzös és viszontagságos útjára lépett. Miután a Tamil Tigrisek Sri Lanka szigetén 2009-ben letették a fegyvert³, a tamil lakosság humanitárius problémái kerültek előtérbe. 2010 nyara óta rendkívül válságos a helyzet az indiai közigazgatás alatt álló Kasmírban. Ekkor ugyanis a Korán-égetések miatt kezdődő tüntetések az indiai hadsereggel való nyílt összecsapásba⁴ torkollottak. 2010 szeptemberében jelentette be⁵ a kormány, hogy enyhít a Kasmírban bevezetett katonai közigazgatás intézkedésein. Világosan látható tehát, hogy a térségben lejátszódó rövid távú mozgások mellett domináns szerepet töltenek be a hosszú távú folyamatok, melyek közül kiemelkedik a dél-ázsiai régió központi kérdése: a kasmíri kérdés, valamint India és Pakisztán szembenállása.

¹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1155813.stm

² http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1156716.stm

³ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1166237.stm

⁴ http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/soutikbiswas/2010/08/kashmirs_cry_for_freedom.html

⁵ http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/soutikbiswas/2010/09/kashmir_a_good_initiative.html

Elemzésem célja, hogy a XXI. század első évtizedében, Dél-Ázsiában lejátszódó rövid folyamatokat mutassam be a regionális biztonsági komplexumokra vonatkozó elméleti keretek segítségével. Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Wilde *A biztonsági elemzés új keretei* című tanulmányukban a biztonsági komplexumok egyértelmű példajaként határozzák meg a dél-ázsiai regionális biztonsági komplexumot, melyet alapvetően India és Pakisztán vetélkedése határoz meg. A biztonsági komplexumot olyan államok együtteseként definiálják, amelyek biztonsági felfogása és gondjai annyira összekapcsolódnak egymással, hogy nemzetbiztonsági problémáik ésszerűen nem értelmezhetők egymástól elkülönítve. A biztonsági komplexumok változhatnak kiterjedtségükben és struktúrájukban. A status quo fennmaradása egy adott régióban ezen elmélet szerint azt jelenti, hogy a komplexum lényegi struktúrája alapvetően épségben marad. Belső átalakulás következik be, amennyiben a meglévő határok kontextusán belül változik a lényegi struktúra. A külső átalakulás a határok megváltozásával, kibővüléssel, vagy összezsugorodással jár. Egy külső hatalom beavatkozásakor lefedés megy végbe, vagyis a régióra „rátelepedő” hatalom lefedi a már kialakult biztonsági mechanizmusokat. Elemzésemben arra a kérdésre keresem a választ, hogy ezen átalakulások közül melyik érvényesült az elmúlt évtizedben. Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Wilde tanulmányukban világosan kijelölik a tárgyalt régió határait, ugyanis szerintük Afganisztán határolja el a dél-ázsiai biztonsági komplexumot a közel-keletitől, Burma pedig a délkelet-ázsiai komplexumtól. Elemzésemben nem térek ki a térség Afganisztánnal való kapcsolataira, mivel a vizsgált időszakban állami szinten kevésbé tudott beleszólni a régió kérdéseibe, Burma (Mianmar) idesorolását viszont indokoltnak tartom, hiszen az két ázsiai nagyhatalom, India és Kína vetélkedésének színtere lett. Ezen szembenállás ismertetése előtt azonban a régió alapvető biztonsági dinamikáját régóta meghatározó indiai és pakisztáni vetélkedést vizsgálom.

INDIA ÉS PAKISZTÁN SZEMBENÁLLÁSA 2000 ÉS 2010 KÖZÖTT

A szubkontinens két legnagyobb államával egyidős kasmíri kérdés esetében felerősödtek az 1980-as évek végén elindult tendenciák, amelyek megnehezítik a békés rendezést. Elsősorban a nem állami szereplők befolyásának növekedését lehet megfigyelni. Két tucat különböző erősségű

és helyiérdekeltségű fegyveres csoport jelent meg⁶ a térségben, mint politikaformáló. Ezek között megtalálhatjuk a Pakisztán által felfegyverzett és kiképzett csoportokat, a helyi széparatista erőket, de az indiai titkosszolgálat és határőrség által támogatott csoportokat is. A terrorcsoportok egy része az indiai hadsereg, a Dzsammu és Kasmír Felszabadítási Front, valamint a kasmíri függetlenség támogatói ellen intéz támadást. A sokszor saját klienshálózatot létrehozó fegyveres csoportok a nemzetközi bűnözéssel is szövetkeznek.

A XXI. század kezdete semmi jót nem hozott a konfliktus rendezésének szempontjából. Az előzményekhez hozzátartozik, hogy Atal Bihari Vadzspadzsi indiai miniszterelnök az 1990-es évek végén több kísérletet is tett⁷ a kasmíri konfliktus elrendezésére. A BJP-kormány vezetője 1999-ben rendkívül látványos keretek között utazott busszal Lahoreba, törekvéseit azonban félbeszakította a kargili incidens, melynek során Pakisztánban kiképzett fegyveresek elfoglalták a kargili erődöt és tíz hétig tartották. Vadzspadzsi béketörekvései mögött minden valószínűség szerint azok a megfontolások álltak, hogy India egy jelenlegi és jövőbeni katonai hatalom pozíciójából tud tárgyalni. Habár a negyedik indiai-pakisztáni háborúnak nevezett kargili konfliktus is indiai győzelemmel zárult, ez nem jelentette a helyzet végleges rendezését. 2001 elején Pervez Musharraf találkozott az indiai miniszterelnökkel Agrában, de a tárgyaláson semmilyen áttörést nem sikerült elérniük, ugyanis Vadzspadzsi a pakisztáni területen lévő terrorista infrastruktúra elpusztítását követelte, melyet a pakisztáni vezető elutasított. 2001-től újra kiújult a kasmíri konfliktus, októberben ugyanis India a pakisztáni hadsereg állásait lőtte.⁸ Miközben 2001 decemberében a két hadsereg farkasszemet nézett egymással, az Új-Delhi parlamentnél öngyilkos merényletet követtek el, melynek következtében India szankciókat vezetett be Pakisztánnal szemben.

A konfliktus kiéleződése a két ország fegyverkezésére is hatással volt. Indiában 2002 januárjában tesztelték a szárazföldről indítható Agni rakéta⁹ legújabb változatát, amely immár 3000 km-es hatótávolsággal rendelkezik és 1500 nukleáris robbanófej szállítására alkalmas (elődei az Agni I. 700 km-es, az Agni II. 2000 km-es hatótávolsággal rendelkezik és mindkettő 1000 robbanófej szállítására volt alkalmas). India emellett

⁶ <http://www.suedasien.info/analysen/2819>

⁷ <http://www.suedasien.info/analysen/2819>

⁸ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1155813.stm

⁹ <http://first.sipri.org/search?country=IND&dataset=nuclear-explosions&dataset=nuclear-forces>

rendelkezik még szabadhullású nukleáris fegyverekkel, amelyeket a Mirage 2000H Vajra és a Jaguar IS Shamsher típusú repülőgépek hadosztályai képesek szállítani, de tesztelés alatt állnak India hadihajóról indítható nukleáris töltetei is.

Az Agni III. megjelenésére mintegy válaszként tesztelte Pakisztán 2002 májusában a Ghauri¹⁰ föld-föld rakétát, amely azonban csak 1200 km-es hatótávolsággal rendelkezett. A pakisztáni rakéták mindeddig mind a szállítható robbanófejek számában, mind hatótávolságban alulmúlják az indiai fejlesztéseket. Az indiai nukleáris eszközök egy része azonban nem esett még át a tesztelés minden fázisán. A fegyverkezési verseny felerősödése felkeltette a nemzetközi közösség érdeklődését. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia diplomáciai nyomást gyakorolt a két országra az újabb háború elkerülése érdekében.

Nem az enyhülés irányába hatott az a tényező sem, hogy 2002-ben A. P. J. Abdul Kalám repüléstechnikai mérnököt választották meg India elnökévé, akit a nyugati sajtó csak „rakétaemberként” emlegetett. Dr. Abdul Kalám¹¹ több könyvében is kifejezésre juttatta azon meggyőződését, hogy a katonai-ipari komplexum támogatása kulcsfontosságú India fejlődése szempontjából.

A pakisztáni-indiai kapcsolatok javulása 2003-tól figyelhető meg. 2003 novemberében ugyanis Pakisztán egyoldalú fegyverszünetet deklarált. Decemberben India visszaállította a közvetlen légi összeköttetést a két ország között. 2004 elején a Dél-ázsiai Regionális Gazdasági Együttműködés államainak konferenciáján¹² Vadzspadzsi miniszterelnök javasolta a pakisztáni vezetésnek, hogy a két ország kapcsolatát érintő kérdéseket 2004 márciusa és júliusa között öt fordulóban rendezzék.

A 2004 májusában megtartott választásokon a Kongresszus által vezetett pártszövetség győzött az indiai nukleáris fegyverkezést előtérbe helyező BJP-vel szemben, és Manmohan Singh lett az ország új miniszterelnöke. A kormányváltás kedvezően hatott a Pakisztánnal való kapcsolatokra. 2005 áprilisában közvetlen buszösszeköttetés jött létre az indiai és pakisztáni közigazgatás alatt álló Kasmírok között.

¹⁰ <http://first.sipri.org/search?country=PAK&dataset=nuclear-explosions&dataset=nuclear-forces>

¹¹ <http://original.antiwar.com/bidwai/2002/06/22/missile-man-as-indias-president/>

¹² <http://www.suedasien.info/analysen/2819>

A nukleáris fegyverkezés ésszerű keretek közé szorítását két tényező segítette elő az évtized második felében. Ezek közül az egyik az India és az Egyesült Államok között létrejött megállapodás a nukleáris energia békés felhasználásáról, melynek lényege, hogy az USA kész megnyitni nukleáris piacát India előtt, ha az határozottan elkülöníti egymástól a polgári és katonai nukleáris szektorokat. A másik jelentős tényezőt ebben a kérdésben a véletlen nukleáris háború elkerülése érdekében létrehozott indiai-pakisztáni megállapodás jelentette, amelyet 2007 februárjában kötöttek meg. Az Egyesült Államokkal kötött „Nuke deal” utóbb a Kongresszus által vezetett kormány szakítópróbájának is bizonyult¹³, ugyanis több baloldali és regionális párt is elhagyta a Kongresszus által vezetett pártszövetséget, a miniszterelnök azonban túlélte az ellene beterveztett bizalmatlansági indítványt.

Az indiai-pakisztáni békefolyamat számára jelentős kihívást jelentett a 2008-as Bombay-i terrorcselekmény, amelynél India pakisztáni kapcsolatokra gyanakodott. Iszlámabad elutasította a vádakot, de késznek mutatkozott az együttműködésre a terrorizmus elleni küzdelemben. A két ország közös ellenség elleni harcának következő állomása az a megállapodás volt, amelyben a két ország miniszterelnökei 2009 júliusában ígéretet tettek arra, hogy együttműködnek a terrorizmus elleni harcban, tekintet nélkül arra, hogy más területeken hogyan alakul a két ország viszonya. Közös ellenségnek nevezhető a terrorizmus, hiszen a pakisztáni hadsereg, valamint titkosszolgálat is a dzsihád útjába került a terrorizmus elleni globális harcban való részvételnek köszönhetően. Éppen ezért az indiai és a pakisztáni határőrség és parti őrség sorosan együttműködik a parti tenger ellenőrzésében.¹⁴

A két ország közötti viszony az évtized végére a felmerülő nézeteltérések ellenére is rendeződni látszik. A kasmíri problémát illetően viszont nem történt jelentősebb előrelépés. Jakob Rösel *Ist der Kaschmir-Konflikt lösbar* című cikkében bemutatja a kasmíri kérdés rendezését blokkoló tényezőket.¹⁵ Az állami szereplők szintjén vizsgálva a dolgot elsősorban azt emeli ki, hogy mindkét állam elzárkózik az alkudozástól. India meg van arról győződve, hogy az igazgatása alatt álló rész az Indiai Köztársaság részét képezi és nem alku tárgya, mindemellett Pakisztán jogtalanul birtokolja Kasmír 40%-át. Pakisztán hasonló módon korlátozza be a

¹³ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1155813.stm

¹⁴ <http://www.globalpolitician.com/26062-india>

¹⁵ <http://www.suedasien.info/analysen/2819>

tárgyalási játékteret. A két ország a rendezést elsősorban a fegyverkezés által véli megvalósíthatónak. Az előbb részletezett rakétafejlesztések bűvkörében mindkét fél úgy gondolja, hogy az idő nekik dolgozik a másik országgal szemben.

Emellett egyik fél sem adott teret a probléma trilaterizálására, amelyet más tényezők is hátráltatnak. Annak esélye, hogy egy az egész területen lojalitást élvező, mérsékelt kasmíri vezetés üljön le tárgyalni a két állammal, Seikh Abdullah 1982-es halálával jelentősen csökkent. Az ő uralmát az erőszakmentes szeparatista törekvés és ezekből a nyugtalan időkből visszatekintve, a merényletek hiánya jellemezte. Halála után fia, Faruk Abdullah létrehozta a Kasmír és Dzsammu Felszabadítási Frontot, amelyet kezdetekben a pakisztáni titkosszolgálat is támogatott, de később kiderült, hogy csak arra használta fel, hogy a Pakisztán-barát csapatoknak készítse elő a terepet. A legtöbb kasmíri csoportosulást tömörítő *All Party Hurriyat Conference* kevés hatalommal rendelkezik és az utóbbi időben ez is fundamentalista irányba tolódott el. Összegezve tehát, a kasmíri kérdés megoldását jelentősen akadályozza a térségben fokozódó radikalizmus, a mérsékelt kasmíriak fragmentáltsága és marginalizálódása és az a tény, hogy a két rendezésben illetékes hatalom katonai problémaként definiálja a kasmíri válságot.

KÉT NAGYHATALOM KÖZÖTT ÓRLÓDÓ FIATAL DEMOKRÁCIÁK

Kína és India vetélkedésének egyik fontos színterét jelentik a két ország között elhelyezkedő Nepál és Bhután, amelyekben a XXI. század első évtizedében jelentős belpolitikai változások mentek végbe. Nepál számára az új évezred tragikus eseményekkel vette kezdetét, ugyanis 2001-ben Dipendra koronaherceg valószínűleg ittas állapotban a királyi család több tagját megölte¹⁶, többek között az addigi uralkodót is. Mivel önmagát is súlyosan megsebesítette, ezért június 4-én Gjanendra lett az ország uralkodója. A maoista lázadók egyre erősödő fenyegetése miatt 2005-ben szükségállapotot hirdetett és a saját kezébe vette az ország kormányzását. 2006 áprilisában viszont a többpártrendszer mellett tette le a voksát és 2006 novemberében még a maoista lázadókkal is leült tárgyalni és lehetővé tette számukra, hogy 2007 áprilisában az átmeneti kormányhoz

¹⁶ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1166516.stm

csatlakozzanak. A 2008 áprilisában megtartott alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon a maoisták a közvetlen mandátumok felét, és a kompenzációs listáról elnyerhető helyek egyharmadát kapták meg. A kormányzás azonban nehéznek bizonyult számukra, ugyanis a polgári (például a Nemzeti Kongresszus), valamint a monarchista pártok nem kívántak koalíciót alakítani a maoistákkal, akik így nem birtokolták az abszolút többséget.¹⁷

A maoisták megdöbbentő győzelme ellenére a déli szomszéd irányából nem mutatkozott nyugtalanság. India kifejezetten támogatta a 240 éve fennálló monarchia megszüntetését, amelyre 2008 májusában került sor, valamint a köztársaság kikiáltását. Nepál maoista vezetése is a jó kapcsolatokat hangsúlyozta az India felől érkező beruházások és erőforrások fontossága miatt. A nehéz gazdasági helyzet, a romló életkörülmények és az egész országot megbénító sztrájkok azonban a maoistákkal szembenálló polgári és monarchista pártokat erősítik. Mivel a maoisták kifejezetten Kína irányába kötelezték el magukat, az ellenzéki pártok a kínai befolyás erősödésétől tartó indiai politikusok részéről számítanak támogatásra. Koirala korábbi miniszterelnök, valamint Bamdev Gautam, a mérsékelt nepáli baloldal vezetője a korábbi indiai BJP-kormány vezetőit keresték meg.¹⁸ Nepál szempontjából tehát különös jelentősége volt a 2009-es indiai választásoknak, ugyanis a hindu-nacionalista párt győzelme esetén a polgári és monarchista ellenzék maga mögött tudhatta volna a déli szomszéd támogatását.

A másik Kína és India között egyensúlyozó kis ország Bhután, amelyben a közelmúltban szintén jelentős demokratizálódási folyamatok zajlottak le.¹⁹ 2005-ben ugyanis Jigme Singye Wanchuck, az ország uralkodója felajánlotta lemondását abban az esetben, ha 2008-ban demokratikus választások lesznek. 2006 decemberében a koronaherceg vette át a hatalmat. Annak érdekében, hogy az ország népessége hozzászokjon a demokrácia játékszabályaihoz, próbaválasztásokat tartottak az országban, amelynek eredményei azt igazolták, hogy egy konzervatív, monarchista programmal rendelkező pártnak van esélye a sikerre. A 2008 márciusában megrendezett, már valódi választásokon az 50 parlamenti helyből 47-et ilyen pártok szereztek meg²⁰ (Bhutáni Harmónia Párt és a Népi

¹⁷ <http://www.suedasien.info/analysen/2467>

¹⁸ <http://www.suedasien.info/analysen/2773>

¹⁹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1166513.stm

²⁰ <http://www.suedasien.info/analysen/2348>

Demokratikus Párt), amelyek ragaszkodtak az alkotmányos monarchia fenntartásához. A több évszázados monarchiával való szakítás tehát nem olyan éles, mint Nepál esetében.

Bhután számára jelentős biztonságpolitikai kihívást jelent az ország déli részén élő 100.000 nepáli menekült. Ezek az elszegényedett rétegek választójogot követelnek maguknak, mint ahogy teszik ezt az indiai nepáli menekültek is. A Bhutánba érkezett nepáliak közül kerültek ki a Bhutáni Maoista Párt és a Bhutáni Tigrisek alapítói.

India számára különösen a Bhutánban menedéket kereső szeparatista csoportok jelentenek veszélyt. 2002 januárjában az indiai kormány kijelentette, hogy két olyan lázadó csoport főhadiszállása található Bhutánban, akik elsősorban India Asszam nevű tartományában fejtik ki tevékenységüket. India számára különösen a magállamot és az észak-keleti államokkal összekötő folyosó biztonsága érdekében lenne fontos egy stabil Bhután és az ezzel való rendezett viszony. A bhutáni-indiai kapcsolatok különösen a 2007-es barátsági szerződés megkötése után élénkültek meg, melynek központi eleme szerint India fegyvereket ad el Bhutánnak, illetve hozzájárul ahhoz, hogy területén fegyvert szállítsanak a kis országnak, mindaddig, amíg ezek nem India ellen irányulnak. Az indiai befolyás elkerülhetetlenségét támasztja alá az a tény is, hogy a BJP korábbi nemzetbiztonsági tanácsadója Bhután fővárosában, Timpuban követelte a királytól, hogy zárja be az Asszam Egyesült Felszabadítási Front támaszpontját, amelyet az indiai hírszerzés információi szerint maga a király is meglátogatott.

India számára tehát két szempontból fontos a rendezett kapcsolat Nepállal és Bhutánnal: egyrészt a kínai befolyás ellensúlyozása szempontjából, másrészt azért, hogy ezek az államok ne szolgálhassanak rebellis csoportok háttérországaként. India ezen két állam legnagyobb fegyverbeszállítójaként is igyekszik befolyását érvényesíteni a térségben, az indiai fegyverexport²¹ jelentős része ugyanis Sri Lanka és Mianmar mellett ezen országokba irányul. Hatalompolitikai megfontolásból hasonló befolyásszerzésre törekszik India a kelet-ázsiai térség felé ugródeszkát jelentő Mianmar esetében is.

²¹ <http://first.sipri.org/search?country=IND&dataset=arms-transfer-tiv>

AZ INDIAI KELETI POLITIKA ÉPÍTŐKÖVEI: BANGLADES ÉS MIANMAR

India több okból is szívélyes viszonyra törekszik²² a mianmari katonai juntával, amelybe még az emberi jogok nyílt megsértésének elnézése is belefér. India törekvései mögött elsősorban a mianmari kínai befolyás semlegesítése, az India észak-keleti részén tevékenykedő lázadók elleni mianmari segítség igénye, valamint a hatalmas ország energiaérdekei állnak. India félelme, hogy Mianmar kínai befolyás alá kerül, egyáltalán nem alaptalan, hiszen az 500.000 fősre növekedett mianmari hadsereget Kína szerelte fel, megfigyelőállomásokat telepített az országba, utat épített a Bengáli-öböl felé. India hatalmas energiaigényének egy részét a mianmari gázkészletekből kívánja fedezni. Amellett, hogy India kiáll a be nem avatkozás elve mellett, fontos számára a folyamatos energia-utánpótlás, különösen mivel Banglades megtagadja készleteit Indiától, sőt a mianmari tranzitot is igyekszik akadályozni. Mianmar India számára a Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szervezete felé egyfajta ugródeszkát jelent, és ez tökéletesen beleillik az 1990-es évek közepén elkezdett Look East (Nézz kelet felé) politika koncepciójába.

Banglades belpolitikai életét²³ 2000 és 2010 között két párt, a Sheik Haszina által vezetett Avámi Liga és a Khaleda Zia Banglades Nemzeti Pártja közötti vetélkedés határozta meg. 2001-ben Banglades Nemzeti Pártja szerezte vissza a hatalmat az Avámi Ligától, 2007-ben a széleskörű zavargások után ügyvezetői kormányt neveztek ki. 2008 decemberében újra Sheik Haszina került az ország élére. Külpolitikailag ez az időszak a korábbi anyaországgal, Pakisztánnal való elhidegüléssel vette kezdetét. 2001 decemberében ugyanis Banglades kiutasította a pakisztáni nagykövetet az 1971-es háborúra vonatkozó kijelentései miatt, amelyben jelentéktelen színben tüntette fel a bangladesiek szenvedéseit. Ezt a nézeteltérést Pervez Musharraf pakisztáni államfő igyekezett rendezni 2002 júliusában, amikor egy látogatás során elnézést kért a pakisztáni hadsereg 1971-es túlkapásai miatt.

India és Banglades viszonya az elmúlt években szívélyessé vált.²⁴ Seikh Hasina 2010-ben megkapta a Béke, Leszerelés és Fejlődés Gandhi Érdemrendjét. 2010 januárjában egy miniszteri szintű delegáció kereste fel

²² <http://www.suedasien.info/analysen/2353>

²³ <http://www.suedasien.info/analysen/2353>

²⁴ <http://www.mea.gov.in/mcaxpsite/foreignrelation/bangladesh.pdf>

Bangladeset, amellyel megállapodást írtak alá a jogsegély ügyekben, valamint a bűnözés és terrorizmus elleni harcban történő együttműködésről. Indiai segítséget nyújt Bangladesnek az áramellátásban és a folyamszabályozásban.

VAN-E LEFEDÉS A DÉL-ÁZSIAI BIZTONSÁGI KOMPLEXUMBAN?

Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Wilde *A biztonsági elemzés új keretei* című tanulmányukban a regionális biztonsági komplexumot lefedő nagyhatalmat úgy definiálták, mint ami képes az addig létező biztonsági struktúrát elhomályosítani, konkrétan a dél-ázsiai régió esetében pedig Kínát jelölték meg, mint beavatkozó hatalmat. A Kínai Népköztársaság befolyása a dél-ázsiai régióban több módon is érvényesül. Pakisztánnak Kína egyre nagyobb jelentőségű fegyverbeszállítója. A nepáli maoista kormányzat, valamint a mianmari katonai junta egy része is Kína-orientált, nem kis fejtörést okozva ezzel Indiának. Az Indiai-óceán északi részén megfigyelhető kínai-indiai vetélkedés sem új keletű. Ez a rivalizálás abban testesül meg leginkább, hogy a két nagyhatalom a Hormuzi-szorostól a Malaka-szorosig terjedő területen lévő kikötők feletti ellenőrzésért²⁵ folytat harcot. Kína ezen ellenőrzés megvalósításához pakisztáni és mianmari befolyását használja fel. India pedig az Andamán és Nikobár-szigeteken kezdett támaszpontok létesítésébe, mialatt fegyverexportjának²⁶ jelentős része irányul az Indiai-óceánon lévő szigetországokba (Maldív-szigetek, Sri Lanka, Seychelle-szigetek). Sri Lanka szigetén miután a tamil felkelők 2009 májusában letették a fegyvert a tamil lakosság humanitárius problémái, valamint az etnikai megbékélés került előtérbe. India fejlődést elősegítő hitelekkel igyekszik segíteni az elmaradott országon.²⁷

Oroszország befolyását a térségben elsősorban mint India legnagyobb fegyverszállítója érzékelteti. Az orosz fegyverexport 2004-ig folyamatosan növekedett, majd egy rövid kihagyás után 2007-ben újra növekedésnek indult, messze maga mögött hagyva India második legnagyobb jelentőségű fegyverszállítóját, Izraelt.

²⁵www.grotius.hu/doc/pub/ICWLOU/csicsmann%20lászló%20az%20indiai%20külpolitika%20útkeresés%20e.pdf

²⁶ <http://first.sipri.org/search?country=IND&dataset=arms-transfer-tiv>

²⁷ <http://www.mea.gov.in/meaxpsite/foreignrelation/srilanka.pdf>

KONKLÚZIÓ

India és Pakisztán viszonyában jelentős javulás állt be az évtized végére a közös ellenséggel, a terrorizmussal vívott harcnak köszönhetően, annak ellenére, hogy a kasmíri kérdést illetően mindkét fél kérlelhetetlen. A kasmíri rendezést már nem is annyira a világ 2. és 7. legnépesebb országának szembenállása, hanem a „harmadik” fél, a kasmíri tárgyalópartner hiánya hátráltatja. A kasmíri probléma „konzerválódása” nem jelenti azt, hogy a jövőben nem lehetséges, hogy a Pakisztán-India ellentét helyett a Kína-India ellentét fogja meghatározni a régió alapvető struktúráját. 2000 és 2010 között világosan megmutatkozott, hogy Nepál és Bhután belpolitikai helyzete is jelentős mértékben befolyásolja a régió biztonsági mintázatát, attól függően, hogy ezek a kis országok India vagy Kína érdekeinek megfelelő kormányzattal rendelkeznek. Sri Lanka és a Maldív-szigetek sorsa leginkább a két nagyhatalom az Indiai-óceán „felosztására” való törekvéseitől függ. Az elmúlt évtizedben tehát számos olyan rövid távú mozgás zajlott le, amely az indiai-kínai szembenállást emelheti a régió biztonsági struktúráját meghatározó elemének rangjára.

NEM INTERNETES FORRÁS

Barry BUZAN – Ole Waever – Jaap de Wilde [2006]: *A biztonsági elemzés új keretei*. In: Nemzetközi biztonsági tanulmányok. Zrínyi kiadó, Budapest.

CIKK

KÖZVETLEN TÁRGYALÁSOK ÉS A PALESZTIN BELSŐ MEGOSZTOTSÁG

Szabó Katalin

Az alábbi elemzés a szintén a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület gondozásában megjelenő „Risk 911”¹ szakblogon korábban megjelent írás újraközlése.

Szeptember 2-án, elhúzódó előkészületek után megkezdődtek az izraeli-palesztin közvetlen tárgyalások Washingtonban. Az eseményt a nemzetközi média sikerként értékelte, ugyanakkor szkeptikus maradt az áttöréssel kapcsolatban.² Elfogadott vélekedés, hogy a tárgyalások egy relatíve jó pillanatban kezdődnek újra, amikor mind a palesztin³, mind az izraeli társadalomban⁴ magas a békét és a kétállamos megoldást támogatók aránya, miközben az arab országok részéről érzékelhető a palesztinok háttérbe húzódó támogatása. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról az általánosan elfogadott tételről, hogy mára a közel-keleti konfliktus addig a pontig jutott, hogy nem lehet kis lépésekkel előrehaladni. A tárgyalásoknak a konfliktus alapjait képező, ezáltal nehezen megoldható vitás kérdésekről kell szólniuk, mindenekelőtt a palesztin állam határaitól, Kelet-Jeruzsálem kérdéséről, a vízmegosztásról, vagy a menekültek helyzetének rendezéséről.

A helyzet rendkívül törekeny, a békefolyamat előtt álló akadályok már jóval szeptember 2-a előtt körvonalazódtak. Általános akadályt jelent, hogy a két fél minimális elvárása és maximális ajánlata köszönőviszonyban sincs

¹ <http://risk911.blogspot.com/2010/09/kozel-kelet-kozvetlen-targyalasok-es.html>

² http://articles.cnn.com/2010-09-02/politics/mideast.talks.outlook_1_peace-talks-top-foreign-policy-goals-direct-talks?_s=PM:POLITICS%20

³ <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=311905%20%20>

⁴ <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=313755%20>

egymással. Rövidtávon komoly veszélyt hordoz magában, hogy tárgyaló feleknek hamarosan (szeptember 26.) szembe kell nézniük a telepítési moratórium lejártával, amelynek meghosszabbítására egyelőre kevés esély látszik. További veszélyeztető tényezőként szokás felsorolni az erőszakos cselekmények felújulását, amelyre mindkét fél radikálisai részéről kísérletet tettek az utóbbi időszakban.

A békefolyamat előtt húzódó akadályok között említeni szokás az izraeli koalíció belső ellentéteit, azonban a legtöbb elemzés elhanyagolja a palesztin megosztottság problémáját. Ez részben annak is köszönhető, hogy a palesztin vezetés igyekszik a belső ellentétekkel foglalkozó híradásokat háttérbe szorítani, egységesként feltüntetve a palesztin álláspontot, ezzel biztosítva a kellő belső támogatottságot Mahmoud Abbasnak. Azonban a palesztin belpolitikai helyzet, a belső megosztottság már komoly problémává vált, amely önmagában elegendő lehet ahhoz, hogy a tárgyalások kisiklását eredményezze. Bár a palesztin belső megosztottság gyökerei jóval korábbra nyúlnak vissza, a máig tartó eseménysorozat közvetlen előzményei 2006-ot követően alakultak ki.

HAMASZ–FATAH ELLENTÉT

2006 januárjában a nemzetközi közösség ünnepelte a demokratikus palesztin választások megrendezését, amelynek eredménye a nyilvánvaló előjelek ellenére is általános megdöbbenést váltott ki. A második intifáda egyértelműen a Hamasz támogatottságának megerősödését hozta, amelyet az Oslói Egyezmény kudarcra után diszkreditálódott PFSZ/Fatah aligha tudott kiegyensúlyozni. Jasszer Arafat 2004-es halálát követően Mahmoud Abbas vette át a palesztin elnökséget, azonban Abbas személye nem volt képes fenntartani a belső támogatottságot és a nemzeti egységet. Abbas színrelépése ezért óhatatlanul a Fatah támogatottságának további csökkenéséhez vezetett. A második intifáda végét követően kezdtek megerősödni a Fatah és a Hamasz közötti ellentétek, amelyek tovább fűtötték a Hamasz 2006-os győzelmét követő feszültségek. A helyzetben a nemzetközi közösség sem maradt pártatlan, egyes állítások szerint amerikai és izraeli támogatásból fegyverezték fel Abbas elnöki gárdáját. A feszültségek 2006 végére polgárháborús viszonyokhoz és a Fatah és Hamasz közti 2007. júniusi szakításhoz, illetve területi szeparációhoz vezettek. Abbas 2007. június 14-én kihirdette a szükségállapotot és feloszlatta az egységkormányt. A folytatódó összecsapások eredményeként

a Hamasz – damaszkuszi vezetése mellett – a 2006-ban megválasztott Ismail Hanije miniszterelnökségével a Gázai övezetben rendezkedett be, míg a Fatah és PFSZ kezében maradt a Nyugati Part irányítása.

A belpolitikai egység megteremtésére több kísérlet is történt: 2010 februárjában Egyiptomban ültek össze a felek, azonban máig nem született meg az egyezmény. A területi elkülönüléssel is együtt járó Fatah–Hamasz ellentét komolyan akadályozhatja a béketárgyalásokat, mert a Gázai övezet helyzetének rendezése az új palesztin államhatárok kialakításának egy fontos feltétele. Mahmoud Abbasz szeptember 2-án hangsúlyozta, hogy a Gázai Övezet helyzetének rendezése nélkül a palesztin vezetés nem hajlandó semmilyen békemegállapodást aláírni.⁵ Értelemszerűen, ameddig a Fatah–Hamasz kiegyezés nem történik meg, nehezen elképzelhető az önálló palesztin állam létrehozása.

KISIKLOTT DEMOKRATIZÁCIÓ

A 2006 végén kirobbant belső fegyveres feszültségek az egységkormány és a palesztin törvényhozó tanács végét is jelentették. Két nappal a szükségállapot 2007. június 14-i kihirdetését követően a Fatah fegyveres szárnyának alakulatai (Al-Aksza Mártírjainak Brigádja) lerohanták a parlament ramallahi épületét. 2007 júniusában Abbasz Salam Fayyadot bízta meg kormányalakítással, miközben a Gázai övezetben Ismail Haniyye maradt a miniszterelnök. 2006-ot követően nem rendeztek választásokat a Palesztin Területeken, azonban néhány évvel később kezdtek felerősödni az új választásokat követelő hangok már a mérsékelt körökben is. A következő választásokat Mahmoud Abbasz elnöki mandátumának lejártát követően, 2009 januárjában kellett volna megrendezni, azonban annak lehetőségét Izrael „Ólomöntés” elnevezésű katonai művelete ellehetetlenítette. 2009 novemberében Mahmoud Abbasz jelezte, hogy nem kívánja ismét meghosszabbítani mandátumát, illetve nem szándékozik elindulni a következő elnöki választásokon. Elnöki választások megrendezésére azóta a belpolitikai helyzetre hivatkozva nem került sor, s ez hitelvesztést jelentett a demokratikus értékeket hirdető palesztin vezetés számára.

⁵ <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=313755%20>

Komoly visszatetszést keltett a palesztin társadalomban, hogy az országgyűlési választásokat a nemzeti egység hiányában 2010 januárjában nem rendezték meg. A palesztin vezetés hitelessége ismét megkérdőjeleződött 2010 júliusában⁶, amikor a régóta meghirdetett helyhatósági választásokat halasztották el arra hivatkozva, hogy azok nem terjednek ki a Palesztin Területek összességére, mivel kudarcba fulladtak a palesztin egységtárgyalások.

REJTETT TÖRÉSVONAL – VALLÁSI MEGOSZTOTSÁG

A belső megosztottság háttérben szerepet játszhat a palesztin társadalom vallási megosztottsága is. Nem közismert tény, hogy az izraeli és a Nyugati Parton élő palesztin lakosság egy része keresztény (legfőképp görög-keleti), akik elsősorban Názáretben, Kelet-Jeruzsálemben, Betlehemben és Ramallahban élnek. Azonban számuk a természetes fogyás, a folyamatos kivándorlás következtében rohamosan csökken. Az egykoron keresztény többségű Ramallahban és Betlehemben a keresztények mára kisebbségbe kerültek, Ramallah majdnem teljesen elveszítette keresztény jellegét.

A Fatah bázison felépült palesztin vezetés muszlim hatalmi képződmény, ezt a muszlim jelleget az Oslói egyezmény révén létrehozott Palesztin Hatóság is megtartotta. A palesztin kormányzásban nincs meg a lakosság továbbra is fontos részét kitevő keresztények arányos képviselete, amelyhez hozzájárul az is, hogy 2007 óta a Palesztin Törvényhozó Tanács nem ülésezik. A keresztények, nehezedő életfeltételeik miatt, egyre jelentősebb számban döntenek az elvándorlás mellett. A jelenlegi tendenciák folytatódása a palesztin társadalom egy mérsékelt, békepárti, jól képzett elit rétegének elvesztését vetíti előre. A közel-keleti békefolyamatban rendkívül fontos lenne a békepárti, mérsékelt csoportok támogatása, azonban egyik fontos elemének lélekszáma rohamosan csökken.

„GRAVITÁCIÓS ERŐK”:

GYENGE TÁMOGATOTTSÁGÚ PALESZTIN VEZETÉS, ERŐS NEMZETKÖZI NYOMÁS

A 2008-2009 fordulóján kitört gázai övezeti háborúval az izraeli kormány hatalmas pofont adott a már akkor is legitimitási gondokkal küzdő

⁶ http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/07/21/the_slow_death_of_palestinian_democracy

palesztin vezetés számára. Az esemény a tárgyalások azonnali befagyasztását eredményezte. Egy éves szünet után azonban a nemzetközi nyomás ismét növekedni kezdett a tárgyalások újrakezdését sürgetve. Amerikai kezdeményezésre 2010 tavaszán George Mitchell szenátor ingajáratával megkezdődtek a „közelítő tárgyalások” (proximity talks)⁷, amelyek célja az volt, hogy négy hónap alatt megteremtsék a közvetlen tárgyalások alapvető feltételeit.

A közvetett tárgyalások folyamatos sikertelensége ellenére az idő előrehaladtával növekedett a feleken a nemzetközi nyomás, különösen a telepítési moratórium határidejének közeledése miatt. Az izraeli kormány hamar lépéselőnybe került azzal, hogy jelezte, feltételek nélkül hajlandó tárgyalóasztalhoz ülni.⁸ Netanyahu taktikája sikeresnek bizonyult, mert bejelentésével Abbaszhoz került a labda, aki a belső politikai helyzete miatt nem tehetett ígéretet a közvetlen tárgyalások megkezdésére. Tisztában volt azzal, hogy a közvetlen tárgyalások valószínűsíthető kudarcának belpolitikai következményei romba dönthetik a palesztin vezetés maradék hitelét is. Abbasz éppen ezért igyekezett az arab államok támogatásának megkérésével, illetve a tárgyalások előfeltételeire vonatkozó követelésekkel Izraelre és az arab államokra hárítani a tárgyalások megkezdéséről szóló döntés felelősségét. Abbasz mindent megtett, hogy húzza az időt, feltételeket támasztva az izraeli kormány felé, azonban az AL támogató határozata, illetve a tovább erősödő nemzetközi nyomás (Hillary Clinton felhívása⁹ és a Kwartett-nyilatkozat¹⁰) alatt kénytelen volt elfogadni a tárgyalások feltételek nélküli megkezdését. A palesztin vezetés döntését sürgette az a tény is, hogy az arab donor pénzek nem érkeztek meg idejében, így a Nyugati Parton átmeneti likviditási válság alakult ki.¹¹

A beleegyező döntést követően Abbasz ismét a belső kritikák keresztüzébe került. Miután Szaeb Erekat, palesztin főtárgyaló bejelentette a palesztin vezetés szándékát a közvetlen tárgyalások újrakezdésére, a Fatah

⁷ <http://www.un.org/apps/news/story/story.asp?Cr=palestin&Cr1=&NewsID=34643%20>

⁸ <http://www.ipost.com/Israel/Article.aspx?id=182642>

⁹ <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/08/146156.htm>

¹⁰ <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sg2161.doc.htm>

¹¹ <http://www.haaretz.com/print-edition/business/arab-states-cut-aid-to-pa-1.309119>

kivételével az összes palesztin politikai csoport¹² elítélő nyilatkozatot adott ki.¹³

A KÖZVETLEN TÁRGYALÁSOK ÉS A PALESZTIN FÉL BELSŐ MEGOSZTOTSÁGA

A nemzetközi nyomás következtében a palesztin vezetés megfelelő politikai háttérbázis és támogatás nélkül kényszerült bele a közvetlen tárgyalások újramegzindésébe. A tárgyalások jelen fázisában azonban már nincs lehetőség a további időhúzásra, az előrelépéshez fájdalmas kompromisszumok megkötésére lenne szükség mind izraeli, mind palesztin részről. Azonban kérdéses, hogy a jelenlegi hitelét vesztett, palesztin vezetés képes komolyabb kompromisszumokat megkötni, van-e elég támogatottsága történelmi döntések meghozatalához. Ez utóbbi kérdést megerősítik az utóbbi hetek eseményei is. Látható, hogy a palesztin vezetés mindent próbál megtenni azért, hogy az ellenzéki véleményeket és támadásokat visszaszorítsa, mely cél érdekében gyakran a szélsőségekig is elmegy. A közvetlen tárgyalások újramegzindésének hírére követően különböző ellenzéki csoportosulások próbálták kifejezni véleményüket a politikai helyzettel kapcsolatban. Ennek egyik jó példája volt az, amikor baloldali politikai csoportok szövetsége augusztus végén konferenciát szervezett, ahol a közvetlen tárgyalásokat ellenző beszédek hangzottak el. A palesztin rendőrség először betiltotta a rendezvényt, majd az utcára kivonuló tömeget feloszlatta.¹⁴ Hasonlóan kemény reakció követte a Hamasz augusztus 31-i és szeptember 1-jei fegyveres támadásait a Nyugati Parton. A támadásokat követő napokban általános razzia indult a Hamasz aktivistáinak felkutatására, amelynek eredményeként több száz Hamasz tagot vettek őrizetbe.¹⁵ Félő azonban, hogy egy ponton túl az események ismét kicsúsznak a politikai vezetés kezéből, és nem tudja tovább elfojtani sem az ellenzéki hangokat, sem pedig a radikális csoportokat. Az erőszak kiújulása egyelőre nem várható, mert a Nyugati Part társadalmának jelentős része elkötelezte magát az erőszakmentes ellenállás mellett,¹⁶ fegyveres támadások csak a Hamasz aktivistái részéről elképzelhetőek.¹⁷

¹² <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=309501>

¹³ <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=309581>

¹⁴ <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=310718%20>

¹⁵ <http://www.ynet.co.il/english/articles/0,7340,L-3947341,00.html>

¹⁶ <http://www.palestinemonitor.org/spip/spip.php?article49>

¹⁷ <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=187041>

CIKK

AZ IRAKI CSAPATKIVONÁS HATÁSA A KÍNAI-KÖZEL-KELETI KAPCSOLATOKRA

Zombori Dóra

A következő elemzés egy korábbi, szintén a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület által kiadott Risk 911 blogon megjelent bejegyzés elemzés formájában publikált és frissített változata.

Az amerikai csapatok harci küldetése lejárt Irakban – jelentette be 2010. augusztus 31-én este Barack Obama. Az amerikai elnök iraki csapatkivonása tervszerűen halad, 2011 decemberében az utolsó amerikai katona is elhagyja Irakot.

Hét évvel az amerikai vezetéssel végrehajtott Szaddam Husszein megbuktatását célzó katonai hadművelet után az arab országban továbbra is bizonytalan a helyzet. A 2010. márciusi választást követően még mindig nem alakult meg a kormány – ha kisebb intenzitással is, mint korábban, de még mindig egymást érik a terrorcselekmények. Irak az amerikai csapatok távozása után hathatós segítség nélkül nem lesz képes ellátni a közel-keleti erőegyensúly Iránt ellensúlyozó pólusát, amint azt az 1991-es Öböl-háború előtt tette. A sokat vitatott 2003-as iraki háború kapcsán az Egyesült Államok nem csak hatalmas anyagi és emberveszteséget, hanem jelentős presztízsveszteséget is elszenvedett a térségben. Ezzel egy időben Kína szerepének felértékelődése figyelhető meg a Közel-Keleten. Hosszabb távon kérdésként merülhet fel, hogy mi, és hogyan változik majd az amerikai harcoló egységek iraki kivonását követően a térségben. Kialakul-e bármiféle biztonsági vákuum, sikerül-e Washingtonnak továbbra is megtartania hídfőállását a Közel-Keleten? Mi lesz ebben az új helyzetben Kína szerepe? Kihívást intéz-e a Középső Birodalom az Egyesült Államok érdekei ellen mind Irán, mind a közel-keleti olaj tekintetében?

Az arab országokkal folytatott kínai együttműködés alapja a kereskedelmi és történelmi múlt. A kereskedelmi kapcsolatokat a Selyemút használata során alapozták meg. Évszázadokkal a történelmi út hanyatlását követően a kínai-közel-keleti kapcsolatok ismét reneszánszukat élik, nagymértékben Kína dinamikus felemelkedésének köszönhetően. Azt azonban le kell szögezni, hogy Kína egyelőre csak gazdasági hatalomként van jelen a Közel-Keleten. A legtöbb elemző egyetért abban, hogy az elmúlt évtizedben megfigyelhető, hogy az Afrikába, Latin-Amerikába irányuló expanzív kínai külpolitika háttérében az ország nyersanyag- és energiaéhsége áll. Az energiával való ellátottság biztosítása alapvető feltétele annak, hogy Kína ipari fejlődésének üteme ne lassuljon, ezért az ázsiai ország stratégiai érdeke, hogy folyamatosan biztosítsa nyersanyagokkal való ellátottságát. Kína dinamikusan fejlődő gazdasága számára a Közel-Kelet további nyersanyagforrást jelent, OPEC adatok szerint¹ ugyanis a Közel-Kelet rendelkezik a világ nyersolajkincsének 56%-ával, ráadásul a kiépült infrastruktúra és a relatív földrajzi közelség is vonzóvá teszi Kína számára a közel-keleti olajat.

Részben magas kockázati toleranciájának, részben diplomatái felkészültségének köszönhetően Kína már sikereket könyvelhet el a Közel-Keleten - olvasható a CSIS amerikai think tank egyik elemzésében². Kína közel-keleti olajimportja az elmúlt években ugrásszerűen növekedett, ráadásul energiainportja mellett több arab országban hozzájárult az infrastruktúra, az olajfinomítók és a szállítási kapacitások fejlesztéséhez. A kétoldalú kereskedelem terén is ugrásszerű, pozitív változások következtek be az elmúlt évtizedben: a kínai-arab kereskedelmi forgalom volumene 2004-ben még csak 36,7 milliárd dollár körül mozgott, 2008-ra viszont már 132,8 milliárd dollárra emelkedett – derül ki Fehérvári László Magyar Külügyi Intézetnél megjelent elemzéséből.³

A pozitív változásokat magas szintű bilaterális és multilaterális találkozók sora kíséri. 2004 óta a Kínai-Arab Együttműködési Fórum a multilaterális együttműködés alapja. A kapcsolatok egyes területeit szabályozó átfogó együttműködési mechanizmus keretében több magas szintű találkozóra, üzleti fórumra, energiaügyi és barátsági, valamint gazdasági és kereskedelmi konferenciára került sor az elmúlt hat évben. Ez az expanzió

¹ http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2009.pdf

² <http://csis.org/files/media/isis/pubs/080624-alterman-vitaltriangle.pdf>

³ <http://biztpol.corvinueembassy.com/www.kulugyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=10113>

kulturális téren is jelentkezik. Évről-évre egyre több arab diák dönt a kínai nyelv elsajátítása mellett. A *politiken.dk*⁴ honlap szerint Kairóban működik a Közel-Kelet legnagyobb kínai tanszéke, ahol évente 2500 diák folytat sinológiai tanulmányokat.

Igazi multilaterális áttörést jelent a kínai-közel-keleti kapcsolatokban az idén nyáron először megrendezett esemény, az Öböl menti Együttműködési Tanács (GCC) és Kína közötti stratégiai dialógus első állomása – írja a *China Daily*.⁵ A Kuvaitot, Bahreint, Szaúd-Arábiát, Ománt, az Egyesült Arab Emírségeket és Katart tömörítő Öböl menti Együttműködési Tanács komoly gazdasági és politikai tényező nemzetközi és regionális viszonylatban. A szervezet az elmúlt években sikeresen vette fel a kapcsolatot az Egyesült Államokkal, Oroszországgal, az Európai Unióval, a *Kuwait Times* honlapja szerint⁶ pedig legutóbb pedig tárgyalásokat kezdeményezett Japánnal, Délkelet-Ázsia kistigriseivel és Kínával. Az 1980-ban kezdődött iraki-iráni háború után a biztonsági együttműködés céljából életre hívott szervezet fő mozgatórugója felvevőpiacának diverzifikációja, illetve 1991 után a meggyengült Irak kapcsán felmerült iráni regionális hatalmi törekvések felerősödésének kezelése volt.

Az Öböl menti Együttműködési Tanácsot aggasztja Irán, és Kínában, mint az ENSZ BT egyik állandó tagjában és a perzsa állam barátjában látja a kérdés megoldásának kulcsát. Kína potenciálisan kordában tudja tartani Teheránt. Pekingnek ugyanakkor nem célja beleártani magát a Közel-Kelet országainak politikai játszmáiba: ezt tükrözik kiegyensúlyozott hangvételű közel-keleti állásfoglalásai is, valamint az a tény, hogy kerüli az arab országok és Irán között feszülő ellentétek ügyében a közvetlen véleménynyilvánítást – olvasható a fentebb idézett Fehérvári László által írt elemzésben.⁷ Közben azonban Iránnal jelentős gazdasági kapcsolatokat ápol és komoly energetikai szerződéseket is kötött a két ország. Irán az ellene életbe léptetett szankciók miatt Kínából szerzi be iparcikkeinek nagy részét. (Néhány korábbi kínai fegyverügylet azonban meghiúsult az ENSZ BT 2010. június 9-i határozata miatt.) Az a tény, hogy Irán rendelkezik a világ második legnagyobb földgázkészletével, Kínát is a kapcsolatok óvására sarkallja – még az ENSZ BT-ben is kiáll a perzsa állam mellett, Irán feltételezett nukleáris ambíciói ellenére is.

⁴ <http://politiken.dk/debat/signatur/article674591.ecc>

⁵ http://www2.chinadaily.com.cn/china/2010-06/04/content_9937536.htm

⁶ http://www.kuwaittimes.net/read_news.php?newsid=MzE5Njk3ODA1

⁷ <http://biztpol.corvinusembassy.com/%02www.kulugyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=10113>

Nemcsak a kínai-iráni kapcsolatok fejlődnek rohamosan. A szír-kínai kapcsolatok is reneszánszukat élik. Politikai téren több elemző úgy tartja, hogy Szíria a kínai modellt – gazdasági liberalizáció politikai reform nélkül – próbálja másolni. Damaszkuszban is úgy látják, hogy a kínai kapitalizmus alternatívája több nyereséggel kecsegtet az autoriter típusú struktúrákra épülő közel-keleti országok számára, mint az amerikai és az európai modell. Ráadásul kereskedelmi téren is élénke a kapcsolatok, nem beszélve a Selyemút feltámasztására tett kínai kísérletről, amelynek igazi nyertese lehet a regionális elosztó központ aspiráns, középhatalmi ambíciókat dédelgető Szíria.

Amint az a fentiekből is kiderül, Kína megfelelően pozicionálta magát az elmúlt hét évben a Közel-Keleten. Kihasználta az amerikai jelenlétből adódó stabilitás nyújtotta előnyöket és kiépítette gazdasági kapcsolatait a térségben. Fokozatosan nőtt a népszerűsége, miközben az Egyesült Államok presztízse jelentős csorbát szenvedett. Peking kereskedelemfejlesztő és fejlődésvezérelt energiadiplomáciája Afrikához és Latin-Amerikához fűződő kapcsolatával ellentétben ezúttal egy olyan térségre talált, amely valódi alternatívaként tekint Kínára, mind gazdasági, mind biztonsági tekintetben. Ennek ellenére az elkövetkezendő évtizedben aligha változik Kína Közel-Kelet stratégiája. Kína számára a fejlett nyugati demokráciákkal fenntartott kapcsolat sokkal nagyobb prioritást élvez, mint a közel-keleti reláció. Kína stratégiai érdeke, hogy biztosítsa a felemelkedéséhez szükséges stabilitást és megalapozza a kínai külpolitika sarokkövének számító multipolaritásba vezető békés átmenetet. Kína ezért továbbra is tiszteletben fogja tartani az Egyesült Államok közel-keleti érdekeit saját gazdasági pozícióinak fenntartása mellett. A politikai játszmákba, mint ahogy azt kiegyensúlyozott hangvétellű nyilatkozataiban is látható, egyelőre nem fog részt venni.

CIKK

VÍZ: KONFLIKTUSFORRÁS VAGY A KOOPERÁCIÓ EGY ELEME?

Havasi Eszter

ABSZTRAKT

Közél-Keleti esettanulmány a Tigris és Eufrátesz körüli vízkonfliktusról. Jelen elemzésben a vízhiány által egyik leginkább érintett térséget, a Közél-Keletet mutatom be. Véleményem szerint ez az a térség, amely a nemzetközi kapcsolatok szempontjából a legösszetettebbnek tekinthető. A politikai, vallási, etnikai feszültségek mellett ugyanis egyre inkább kezd felerősödni a hidrológiai ellentét is. A vízkészletek csökkenése miatt a térség az egyik legvízhiányosabb területek közé tartozik, amelynek oka nem pusztán a természeti adottságokban rejlik. Az elemzés formai és tartalmi követelményei nem teszik lehetővé, hogy átfogó és részletes bemutatást adjak az egész Közél-Keletet érintően. Így vizsgálatom tárgya elsősorban a Tigris és Eufrátesz folyók vízén osztozó három ország, Törökország, Szíria és Irak között a vízfelhasználás kapcsán kialakult konfliktus bemutatása és elemzése.

BEVEZETÉS

A Tigris és Eufrátesz folyók kapcsán kialakult vízkonfliktus különösen összetett, mivel az érintett három ország mind politikai berendezkedése, mind geopolitikai adottságai, mind pedig fejlettségi szintje tekintetében eltéréseket mutat. Törökország jelentős eredményeket könyvelhet el a nyugati értelemben vett demokrácia kialakításában, stratégiai elhelyezkedése nyomán pedig geopolitikai pillérnek tekinthetjük, aktív külpolitikát folytat és nagy hatalmi ambíció vannak, tagja a NATO-nak és megkezdte csatlakozási tárgyalásait az Európai Unióval is. Irakot a Szaddam Husszein által vezetett diktatórikus berendezkedés megdöntése után most az Egyesült Államok vezette nyugati koalíciós erők tartják ellenőrzésük alatt, akik megkezdték az állam demokratikus átalakítását. Az ország legfőbb jellemzője nemzetközi szempontból nem stratégiai elhelyezkedése, hanem kőolajtartaléka, amely egyben az ország legfőbb bevételi forrásának számított. A háborús körülmények miatt azonban nem volt, és a mai napig sincs lehetőség a technikai fejlesztésre, a kőolaj megfelelő szintű és ütemű kitermelésére, így az ország 2006 közepe óta importra szorul. A harmadik érintett állam, Szíria prezidenciális köztársaság, rendelkezik törvényhozó és végrehajtó hatalommal is, amelynek élén a köztársasági elnök áll. Hosszú történelme során elhelyezkedése miatt kultúrák, birodalmak ütközőpontja volt, hiszen az ókori és középkori kereskedelmi útvonalak mind területén haladtak át, de az ország a jelenkorban is képes volt megőrizni fontos pozícióját a közkeleti térségben. Gazdasága főként az olajiparra és mezőgazdaságra épül, gazdasági tevékenysége az utóbbi években megélénkült, így fejlettségi szintje is nagymértékben emelkedett.

A három ország egyaránt osztozik a Tigris és Eufrátesz folyók vizén, amelyek mindegyike Törökországban ered. Az Eufrátesz Szíria belsején folyik keresztül, míg a Tigris rövid szakaszon érinti a török-szír határt, mielőtt átérne Irakban, ahol Bászra városa közelében az Eufráteszbe torkollik. Az itt kezdődő rövid szakaszon az egyesült folyók közös neve Shatt el-Arab. Az Eufrátesz vízgyűjtő területének mintegy 88,70%-a ered Törökországban, további 11,30% pedig Szíriában. A folyó vizéből azonban Szíria mintegy 22%-ot követel magának, Irak 43%-ot, Törökország számára így a folyó egész éves hozamából csupán 35% maradna kitermelhető, ami összehasonlítva a 88,7%-os aránnyal, ami a folyó vízgyűjtőjének az ő területén való eredését mutatja, igen csekély. A Tigris esetében a folyó vízgyűjtőjén Törökország és Irak osztozik, Törökország területén a

vízgyűjtő terület 51,9%-a ered, míg Irakén 48,1%. Azonban e folyó esetében is Törökország számára jut a legkevesebb felhasználható vízmennyiség, mivel Irak és Szíria ez esetben is az általuk felhasználható mennyiségnél jóval többet termelnek ki.

	TÖRÖKORSZÁG	SZÍRIA	IRAK
talajvíz (109 m ³ /év)	69 (2008)	4,844 (2008)	3,2 (2008)
egy főre jutó megújuló belvíz (m ³ /fő/év)	3071 (2008)	336 (2008)	1170 (2008)
egy főre jutó teljes éves kitermelés (m ³ /fő/év)	549,3 (2007)	814 (2007)	2525 (2002)

A táblázat adatai a Világélelmészeti Szervezet, a FAO vízzel kapcsolatos adatbázisából, az AQUASTAT-ból származnak és az egyes adatok mellett zárójelben az adatok kiadásának éve látható.

<http://www.fao.org/nr/water/aquastat/dbase/index.stm>

A fenti táblázat adatai alapján látható, hogy bár Törökország rendelkezik a legtöbb talajvízzel és egy főre jutó megújuló belvízzel, ugyanakkor a három ország közül az egy főre jutó teljes éves kitermelés az ő esetében a legalacsonyabb. Szíria adataiból pedig látható, hogy noha kevés bel- és talajvízzel rendelkezik, hiszen vizét főként az Eufráteszből nyeri, az egy főre jutó éves kitermelés aránya mégis magas. Irak adatai teljes mértékben alátámasztják a korábban leírtakat, amely szerint ő rendelkezik a legkevesebb vízutánpótlással, mégis jóval nagyobb mennyiségű vizet termel ki a két folyóból, mint a másik két állam.

Törökország adatait az is magyarázza, hogy noha a világ egyik legkiterjedtebb felszín alatti édesvízkészletével rendelkezik, mégis ügyel a takarékosagra. Az utóbbi évek szárazságai miatt Ankarában többször vezettek már bekorlátozásokat. Súlyos aszály idején a tervek szerint két övezetre osztják a fővárost és 48 óránként váltakozva zárják el a vizet: két napig csak az egyik, míg a következő két napban csak a másik városrészben lenne vezetékes víz. Azért is ügyel a takarékosagra Törökország, mivel regionális vezető szerepét vízexporttal is fent kívánja tartani. Elsősorban Izrael számára exportál a török kormány vizet, mivel a korábban tervezett „békevezeték” (Peace Pipeline), amely a Közel-Kelet nyugati országait, valamint az Arab-félsziget államait látta volna el vízzel, az arab országok elutasítása miatt meghiúsult. Izrael számára, aki a békevezeték projektnek is tagja lett volna, azonban továbbra is biztosít vizet, amit a vezeték elutasítása miatt most tartályhajókon szállítanak. Ez a körülmény azért érdemel említést, mivel fontos része Törökország vízpolitikájának, azonban

jelen elemzésem tárgyához nem kötődik szorosan, így a további részletezésétől eltekintek.

AZ EGYENLŐTLEN VÍZFELHASZNÁLÁS – EGYÉNI PROJEKTEK

A három érintett állam a '60-as évek közepe óta tart bi- és trilaterális tárgyalásokat, azonban egészen 1973-ig, a szovjet közvetítéssel létrejött egyezményig nem értek el jelentősebb eredményt. Ennek oka, hogy Irak és Szíria heves ellenállással fogadott minden olyan tervet, amit Törökország a két folyón kívánt végrehajtani, mivel szerintük ezek a projektek az ő vízmennyiségük csökkenéséhez vezetnének. Az Eufráteszen építendő két nagy duzzasztógát, a török területen megépülő Keban és a szír területen megépülő Tabqa kapcsán az 1973-as szerződésben is tükröződött a két állam fent bemutatott hozzáállása. Irak évi 200 millió m³ víz biztosítását követte Szíriától azért cserébe, hogy támogatja a Tabqa-gát megépítését. Míg a Keban-gát Törökország területén épült, így a két fél követte Ankarától, hogy a gát ne csak energiatermelésre és öntözésre szolgáljon, hanem Törökország biztosítsa a folyó alsó folyásánál fekvő két államnak a szabályozott vízellátását. Ez leginkább Irak számára létfontosságú kérdés, hiszen – bár elméletileg bővelkednie kellene vízben – a két folyó vízgyűjtőjének nagy része nem az ő területén ered, így különösen rá van utalva a folyók felső folyásánál lévő államokra.

A projektek közül a legkiemelkedőbb azonban Törökország 1980-ban előterjesztett Délkelet-Anatóliai Projektje (török rövidítése: GAP), mivel ez egy olyan átfogó fejlesztési terv, mely a délkelet-anatóliai régió kilenc tartományát kívánja felzárkóztatni a fenntartható fejlődés jegyében. Noha a projekt elsődlegesen hidrológiai céllal jött létre, mégis több szektorra kiterjedő fejlesztés tervről van szó, amely magába foglalja a mezőgazdaság, az oktatás, az egészségügy, az infrastruktúra fejlesztését is. Célja, hogy a kilenc tartományt ellássa vízzel, fellendítse a gazdaságot és felzárkóztassa a szegényebb részeket a többihez. Elsősorban a kurdok lakta régióról van szó, amelynek ellátása, fejlesztése, a kurdok jogainak biztosítása előfeltétele Törökország európai uniós csatlakozásának. A projekt vízügyi vonatkozásait tekintve 21 duzzasztógát és 19 vízerőmű építését célozta meg a két folyón megosztva. Törökország ezáltal képes lenne közel 1,65 millió hektárnyi területet vízzel ellátni.

Törökország és Irak között 1980-ban létrejött egy Közös Technikai Bizottság (*Joint Technical Committee*), ami 1983-ban Szíriával kiegészülve tárgyalta a Délkelet-Anatóliai Projekt mindhárom félnek megfelelő vízügyi vonatkozásairól. 1987-ben Damaszkuszban Turgut Özal török miniszterelnök előterjesztett egy olyan egyezményt Szíriával, melyben Törökország garantálja, hogy legalább 500 m³/s vízmennyiséget biztosít a török-szír határon. 1990 januárjában újabb háromoldalú tárgyalást tartottak a felek, amelyen Törökország bejelentette, hogy a projekt legnagyobb víztározójának, az Atatürk-gátnak a feltöltése miatt 30 napra elzárja a folyót. Török tisztviselők szerint azonban ez inkább technikai jellegű kérdés volt, semmint politikai. További tárgyalásokra azonban a nem sokkal később kitört Öböl-háború miatt nem került sor. A háború utáni első tárgyalást 1992-ben Damaszkuszban tartották meg, de eredménytelenül zárult, mivel Törökország megtagadta azt az iraki követelést, hogy az 1987-es egyezményben garantált 500 m³/s vízmennyiséget 700 m³/s-ra növeljék. Ugyanígy végződött az 1993-as török-szír kétoldalú tárgyalás is Demirel török miniszterelnök és Asszad szír elnök között. A két ország közti feszültség csak tovább nőtt, amikor a szír kormány más nyomásgyakorló eszköz híján a kurd szeparatistákat kezdte támogatni 1998-ban. Elkerülve a konfliktus eszkalálódását a két fél 1998 októberében aláírta az Adana-szerződést, melyben Szíria beleegyezett, hogy betiltja a Kurd Dolgozók Pártját (PKK) országában, ugyanakkor vízügyi téren átütő eredményt nem sikerült elérniük. Noha súlyosabb konfliktus kialakulását sikerült megakadályozniuk, Szíria az egyezmény aláírásával elvesztette egyik legfőbb ütőkártyáját Törökországgal szemben.

AZ ÉRINTETT ÁLLAMOK ÉRVEI, ÁLLÁSFOGLALÁSAI

Természetesen megvan a hivatkozási alapja mindhárom államnak a folyók vízfelhasználását illetően. A Török Külügyminisztérium elemzésében a következőképpen foglalta össze a felek érveit és állásfoglalásait:

Irak fenntartja, hogy szerzett joga van az öntözésre a Tigris és Eufrátesz folyókból. Ennek két dimenzióját különbözteti meg. Elsőként a tényt, hogy évezredekkel ezelőtt ezek a folyók látták el vízzel Mezopotámia lakóit. Ez alapján a felső folyásnál fekvő államnak nincs joga ezt megtagadni a mostani lakóktól. A szerzett jogok másik dimenziója a mostani öntözőterület. Irak közel 1,9 millió hektár mezőgazdasági területtel rendelkezik, ami magába foglalja azokat az ősi öntözőrendszereket is,

amelyek a sumér időkből maradtak fenn. Továbbá iraki tisztviselők a nemzetközi jog szabályai értelmében amellet érvelnek, hogy minden érintettnek tájékoztatnia kell a másik két felet, amennyiben új projektet tervez, biztosítani kell a megfelelő információáramlást a két folyó hidrológiai helyzetéről és miután minden adat a feleknél van, a Közös Technikai Bizottság határozna meg minden projektre a feleknek biztosítandó vízmennyiséget.

Szíria szintén a területi elhelyezkedéséből adódó szerzett jogaival érvel elsődlegesen. Továbbá hangsúlyozza, hogy a két folyó határokon átnyúló jellegéből adódóan nemzetközi jogilag közös erőforrásnak tekintendő, amin mindhármuknak osztoznia kell egy előre meghatározott kvóta alapján. Szíria szerint minden államnak magának kellene meghatározni a vízfelhasználást érintő követelményeit, de a folyók vízhozamát ki kell számolni minden egyes államban. De a három állam által követelt teljes vízmennyiség nem egyezhet meg a folyó teljes vízhozamával. Szíriai szakértők továbbá azzal érvelnek, hogy Törökország vízügyi politikáját elsősorban politikai okok vezérlik és dominanciára törekszik szomszédait illetően, amit a békevezeték és a közel-keleti vízexport terve is alátámaszt. Szíria ezenfelül szeretné, ha vízügyi vitáikat egy nemzetközi testület is felülvizsgálná és jelen lenne az érintettek tárgyalásain.

Törökország elutasítja a szerzett jogok elméletének ilyen szintű fontosságát, szerinte ez nem befolyásolhatja a vízmennyiség elosztását a három állam között. A történelmi és szerzett jogok kérdése szerinte csak egy tényező, amit figyelembe kell venni az egyenlő vízfelhasználás kialakításakor, de nem a legfőbb kérdés. Továbbá elutasítja Szíriának azt az állásfoglalását, amely szerint a folyók határokon átnyúló jellegéből adódóan közös erőforrásnak tekintendők. Az Atatürk-gáttal kapcsolatban pedig teljesen megalapozatlannak tartja azt a feltételezést, amely szerint nem biztosítaná a folyó alsó folyásánál fekvő államoknak a korábban közösen meghatározott vízmennyiséget. Szakértők szerint a gát építésének ideje alatt Törökország jóval több vízmennyiséget biztosított a másik két államnak, mint amennyit a korábbi szerződés számára előírt. Ezenkívül azzal érvel, hogy a Tabqa-gát építésekor 1975-ben Szíria ugyanígy járt el.

Török szakértők továbbra is a két folyó–egy vízgyűjtő elmélet mellett érvelnek, szerintük a Tigris és Eufrátesz közös határokon átnyúló vízgyűjtő rendszert képez, hiszen egyesülésük után egy folyóként ömlenek a Perzsa-öbölbe. Annak érdekében, hogy létrejöhessen a három állam között egy

vízügyi megállapodás, Törökország is kidolgozott egy három lépcsőből álló tervezetet. Elsőként leltárt kell készíteni a vízerőforrásokról és össze kell gyűjteni minden meglévő adatot a folyókkal kapcsolatosan. Ezt követően a talajjal, annak minőségével, megművelhetőségével kapcsolatos adatokat kell rendszerezni, hogy ez alapján meghatározható legyen, hogy mennyi vízre lenne szükség. Végül pedig az így kapott adatokat kell összevetni és elemezni a megfelelő felhasználás érdekében. Törökország szerint ez a tervezet sokkal igazságosabb lenne, mint a korábbi ötletek, hogy mindenki maga határozza meg a számára szükséges vízmennyiséget, hiszen így minden érintett tudná, hogy a közös munka révén igazságos egyezség született.

ÖSSZE G Z É S

A fent leírt tervek, célok ellenére a mai napig sem sikerült az érintett feleknek megállapodniuk a két folyó vízfelhasználását illetően. A helyzet ugyanakkor sürgető lenne, hiszen a globális klímaváltozás, az általános gazdasági hanyatlás, amelyekben minden állam érintett tovább súlyosbítja a már meglévő helyzetet. A három állam közül Irak néz szembe a legnagyobb kihívással, hiszen a nyugati koalíciós erők megszállása miatt az ország nem tud elég gyors ütemben fejlődni ahhoz, hogy megfelelő infrastrukturális keretet biztosítson a víz felhasználásához. A korábbi pazarló vízpolitika, az Eufrátesz vízmennyiségének csökkenése, az éghajlatváltozás, az erőteljes vízügyi függés és a nem megfelelő infrastrukturális körülmények súlyos problémákhoz vezettek Irakban. A vízmennyiség csökkenése pedig nem csak a mezőgazdaságot veti vissza és növeli a nem megművelhető területek nagyságát, de súlyosan veszélyezteti az ország elektromos árammal való ellátását is. Az iraki helyzet kezeléséhez azonban Törökország és Szíria segítségére is szükség lesz, de a három államnak politikai okokból egyelőre nem sikerült megállapodásra jutniuk. Nehéz egyenlő feltételeket kialakítani olyan felek között, ahol az egyik állam mind politikai, mind geopolitikai, mind katonai, mind pedig földrajzi értelemben véve domináns helyzetben van. Törökország pedig az előbb felsorolt tényezők mindegyikében dominanciával rendelkezik. És bár Törökország regionális nagyhatalmisága erős alapokra épül, mégis rendelkezik gyengeségekkel, amit alátámaszt többek között az is, hogy ez idáig Ankara nem volt képes a hidrológiai elképzeléseit hegemón módon a másik két államra kényszeríteni.

FORRÁSOK

- BRZEZINSKI: *The grand chessboard – America Primacy and it's geostrategic imperatives* (1998).
<http://sandiego.indymedia.org/media/2006/10/119973.pdf>
- <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume1/June-August1996/WATERISSUESBETWEENTURKEYSYRIAANDIRAQ.pdf>
- GLIED Viktor: *Globális vízproblémák* In: *Vízkonfliktusok, Küzdelem egy pohár vízért* 2009., 12. o.
- http://www.publikon.hu/application/essay/292_1.pdf
- http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies/Tigris-Euphrates_New.htm
- <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume1/June-August1996/WATERISSUESBETWEENTURKEYSYRIAANDIRAQ.pdf>
- <http://www.gap.gov.tr/about-gap/history-of-gap>
- <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/WaterASourceofConflictofCoopintheMiddleEast.pdf>
- http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies/Tigris-Euphrates_New.htm
- http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies/Tigris-Euphrates_New.htm
- <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/WaterASourceofConflictofCoopintheMiddleEast.pdf>
- <http://www.guardian.co.uk/world/2009/aug/26/water-shortage-threat-iraq>

CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

biztpol.corvinuembassy.com